

Edyta Ziółek, Radom

O PRACY NAUCZYCIELA Z UCZNIEM ZDOLNYM

1. Praca nauczyciela z uczniem zdolnym

Czym są zdolności?

W nomenklaturze pedagogicznej znajdziemy wiele różnych definicji wyjaśniających czym są zdolności. S. Popek dokonał zestawienia rozumienia tego terminu przez wielu autorów.

Pierwsze ujęcie zdolności wiąże się z podejmowaniem ich jako: *synonimu sprawności, biegłości i szybkości rezultatu czy wyniku; większej pojemności np. pamięci; wyższej jakości, głębokości i rozległości analizy, syntezy, czyli jako procesu rozumienia.*

Drugie ujęcie zdolności dotyczy rozumienia ich, jako: *aktualnej możliwości wykonania czegoś; potencjał możliwości nabycia biegłości, umiejętności, której jednostka jeszcze nie posiada; maksymalnego poziomu osiągnięcia; sprawności, do których może dojść jednostka w idealnych warunkach dzięki zadatkom wrodzonym.*

Trzecie ujęcie zdolności skupia się *na względnie trwałych cechach procesów poznawczych, determinujących wysoko poziom osiągnięć jednostki.* Czwarta grupa natomiast ujmuje zdolności jako *indywidualne właściwości osobowości człowieka¹*

W. Okoń wyjaśnia, że w psychologii zdolność to możliwości uzyskania spodziewanych wyników przy wykonywaniu danych czynności w określonych warunkach zewnętrznych. (...) Do zdolności ogólnych zalicza się: *spostrzegawczość, sprawność myślenia, wyobraźnię, pamięć, uwagę oraz sprawności motoryczne².* Okoń traktuje zdolność również jako *umiejętność podejmowania właściwych decyzji.*

Okres wczesnoszkolny uznawany jest przez psychologów za szczególnie znaczący dla rozwoju zdolności intelektualnych i kierunkowych dziecka oraz dalszych jego postępów edukacyjnych. Zależy on głównie od sposobu pracy z uczniem w szkole i w domu. Konieczne jest zatem szukanie metod i podejmowanie badań diagnostycznych, nastawionych na rozpoznawanie zdolności u dzieci.

¹ S. Popek, *Zdolności i uzdolnienia – ujęcie systemowe problemu*, Lublin 1996, s.12-13.

² W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001 s. 463.

2. Poznawanie dzieci uzdolnionych

Zdolny uczeń wyróżnia się wysokim poziomem inteligencji, ponad 130 IQ. Posiada łatwość uczenia się, odznacza się wybitnymi osiągnięciami w nauce, ponadprzeciętnymi uzdolnieniami specjalnymi, ponadto ma szerokie zainteresowania. Osoby uzdolnione są bardziej stanowcze, lubią dominować, pełnić role przywódcze. Ponadto są pełne inicjatywy, aktywne i samowystarczalne.³

Obecna szkoła jest przede wszystkim nastawiona na kształcenie ucznia przeciętnego. Do jego poziomu są dostosowane treści nauczania, oceny, oczekiwania nauczycieli, tempo pracy podczas lekcji.

Uczeń zdolny ma do dyspozycji jedynie klasy profilowane, rzadko indywidualny tok nauczania i coraz mniej kół zainteresowań, a w końcu udział w olimpiadach ogólnopolskich i konkursach przedmiotowych, na których może zaprezentować i potwierdzić swoje zdolności i włożoną pracę.

W szkole istnieje wiele sytuacji, w których uczniowie zdolni wymagają konkretnej pomocy i poświęcenia im większej uwagi. Do tych szczególnie trudnych należą: początkowy okres nauki w nowej szkole, przeciążenia obowiązkami (jednocześnie udział w kilku konkursach, olimpiadach), wielokierunkowość kształcenia dodatkowego, problemy z znalezieniem sobie miejsca w grupie rówieśniczej i w końcu brak akceptacji prymusa przez kolegów. W środowisku szkolnym to właśnie nauczyciel jest tą osobą, która ma możliwość rozpoznania pojawiających się trudności i przeciwdziałania im⁴

E. Jakubiak-Zapalska zauważa, że rozpoznanie ucznia wybitnego i rozwijanie jego talentu wymaga stosowania wielu metod⁵. W codziennej pracy jednak największe znaczenie odgrywa obserwacja jako metoda, którą można wykorzystać w różnych sytuacjach i która pozwala na poznanie zasadniczych cech ucznia. Już w okresie przedszkolnym można zauważyć u dzieci owe specyficzne uzdolnienia. Zauważają je rodzice, jeśli się tylko dzieckiem interesują, zauważać też powinni nauczyciele, przedszkolanki. Dokonuje się to na drodze poznawania dziecka. Poznawanie dziecka w klasach początkowych jest obowiązkiem nauczycieli, gdyż jest to najlepszy moment zauważenia zdolności dziecka.

Pierwszy nauczyciel dziecka jest ważną osobą w całym życiu dziecka, uczeń pamięta go zwykle długo po zakończeniu szkoły i systematycznej edukacji. Spoczywa na nim doniosła rola. Ma za zadanie rozpoznawania i diagnozowania uczniów wybitnie uzdolnionych. Zdarzają się niestety nauczyciele, którzy lekceważą uczniów

³ A. Winiarczyk, O specyfice pracy z uczniem zdolnym, [w:] *Nauczanie Początkowe 2010/1010*, nr 3, s. 15.

⁴ A. Chaber-Dądała, Dzieci zdolne wymagają troski, [w:] *Edukacja i Dialog*, 2004, nr 9, s. 26-27.

⁵ E. Jakubiak-Zapalska, Uczeń zdolny i jego rozpoznawanie, [w:] *Badania międzynarodowe wzory zagraniczne w diagnostyce edukacyjnej* pod red. B. Niemiernko, M.K. Szmigiel, Polskie Towarzystwo Diagnostyki Edukacyjnej, Kielce 2009, s. 224-232.

zdolnych, wyśmiewają ich wobec klasy, są dla nich nieżyczliwi czy wręcz agresywni. Taka postawa nauczyciela wobec młodego talentu najczęściej powoduje jego zablokowanie, zniechęcenie do dalszej pracy i pogorszenie się jego wyników. Nauczyciel musi sobie mocno uświadomić konieczność pomocy każdemu uczniowi, także zdolnemu, zgodnie z jego potrzebami i możliwościami. Stymulowanie rozwoju wychowanków powinno obejmować wszystkie sfery jego życia: poznawczą, emocjonalną, fizyczną, społeczną i duchową⁵

Talent ucznia powinien zostać zauważony jak najwcześniej i wspierany systematycznie ze strony nauczyciela. Wymaga to od niego niemałej pracy, stąd wielu z nich wycofuje się z tego zadania. Potrzeba tylko dobrych chęci ze strony nauczyciela, odpowiedniej motywacji, którą należy зараżać, inspirować młodych ludzi podczas ich studiów przygotowujących do pełnienia zawodu nauczyciela. Nauczyciele, którzy nie mają powołania, bardzo szybko stają się niewrażliwi na potrzeby dzieci i nie stanowią dla nich prawdziwego oparcia. Traktują swoją pracę jako wielki ciężar, przymus, dlatego wkładają minimum wysiłku i poświęcenia dla dzieci. Jest to również przyczyną nie zwracania uwagi na dzieci zdolniejsze⁷

Wszystkie dzieci rodzą się ze zdolnościami twórczymi, a potem to już tylko od dorosłych zależy, czy stworzone zostaną im warunki do rozwoju tych predyspozycji. Prowadzone badania wykazały, iż duży odsetek uczniów zdolnych, nie osiąga zadowalających wyników w nauce i pracuje poniżej swoich możliwości⁸

3. Praca z uczniem zdolnym

Praca nauczyciela polega na nauczaniu uczeniu. Aby mógł ją wykonywać, musi być dobrze przygotowany. Na czym polega przygotowanie do pracy pedagogicznej? Odpowiedzi na to pytanie udziela M. Bałazak⁹. „Przede wszystkim wynika z jego przygotowania się do nauczania przedmiotu. W jego przypadku jest to proces działania podejmowanego stale, przez cały okres kariery zawodowej. Pracując z uczniami, sam uzupełnia wiadomości i doskonali umiejętności, kształci się w zakresie nauczanego przedmiotu, podnosi poziom wiedzy pedagogicznej, pozwalając mu uczyć.

Podje muje także działania pozwalające mu poznawać i rozumieć rzeczywistość, w której funkcjonuje szkoła i on sam”

⁵ A.M. Glinka, Jak rozwijać zdolności i zainteresowania uczniów, *Życie Szkoły*, 2010 nr 2.

⁷ E. Jakubiak-Zapalska, Nauczyciel twórczy jako artysta, [w] *Drogi i bezdroża kształcenia nauczycieli w Polsce*, Praca zbiorowa pod red. Franciszka Szloska, WSI Radom 1995, s. 222-224.

⁸ J. Banar, Uczeń idealny a uczeń twórczy w percepcji nauczyciela wczesnej edukacji, *Nauczanie Początkowe*, 2009/2010, nr 9, s.21.

⁹ M. Bałazak, Wiedza i umiejętności nauczyciela we współczesnej szkole, *Politechnika Radomska Wydawnictwo*, Radom 2009, s.182-183.

„Rolą nauczyciela jest docierać do nich, zbliżać się, badać, i obserwować, aby móc ich uczyć. Całe jego działanie, wszelkie czynności i podejmowane zadania są podejmowane dla nich i z myślą o nich”

„Motywowanie wychowanków do podejmowania nauki i ciągłego rozwoju intelektualnego nakłada na nauczyciela konieczność poznawania ich. Jest to działanie dwustronnego ukazania zasobów osobowych wychowanków: jednocześnie poznając uczniów nauczyciel wskazuje im nieodkryte przez nich same możliwości.”

Uczeń zdolny to wyzwanie, któremu nie wszyscy nauczyciele i psychologowie są w stanie sprostać. Duża grupa zdolnych uczniów uczy się w szkole poniżej swoich możliwości intelektualnych. Bardzo często zdradzają oni też objawy nieprzystosowania do wymagań szkoły¹⁰

A. Sękowski podpowiada, co nauczyciele mogą zrobić dla swoich zdolnych uczniów:

- dostrzec u wszystkich uczniów ich mocne strony;
- „wyłowić” tych uczniów, których mocne strony są naprawdę mocne;
- stwarzać możliwości indywidualnego traktowania ucznia w klasie masowej;
- kontaktować zdolnego ucznia ze środowiskiem innych uczniów zdolnych;
- zachęcać do uczestniczenia w olimpiadach i stwarzać ku temu możliwości;
- systematycznie współpracować z rodzicami zdolnych uczniów;
- dbać o harmonijny rozwój, nie tylko intelektualny, ale także emocjonalny i społeczny;
- doceniać możliwości uczniów, podkreślać ich osiągnięcia i dalsze możliwości, czyli motywować, by mieli osiągnięcia;
- prawidłowo kształtować hierarchie wartości, by osiągnięcia służyły czemuś więcej, niż tylko własnej satysfakcji;
- szukać ciekawego materiału, który zainteresuje zdolnego ucznia;
- inspirować nowe zainteresowania; akceptować to, że uczeń może czasami wyprzedzać swojego nauczyciela w pewnych skojarzeniach, integrujących pomysły;
- organizować spotkania z nauczycielami, którzy mają wybitne osiągnięcia w jakiejś dziedzinie; rozwijać wiedzę psychologiczną uczniów;
- rozwijać wiedzę zdolnego ucznia o sobie samym;
- rozwijać w uczniu postawę życzliwości wobec otoczenia; poruszać zagadnienia dotyczące nie tylko zdolności, ale i mądrości¹¹

Warto również opracować system zasad pracy z uczniem zdolnym – najlepiej indywidualny dla każdego ucznia, gdyż każde dziecko jest inne. Najważniejsze zasady to:

„Obserwuj i rozpoznawaj” – wszechstronne poznanie swoich uczniów to punkt wyjścia do planowania ich rozwoju.

¹⁰ G. Łebecka, Rola wychowawcy w pracy z uczniem zdolnym, Dyrektor Szkoły, 2005, nr 2, s.51.

¹¹ A.E. Sękowski, Porozmawiajmy o uczniach zdolnych, [w:] Psychologia w Szkole, 2004, nr 3.

„Indywidualizuj” – pamiętaj, że każdy uczeń ma inne potrzeby.

„Uatrakcyjniaj lekcje” – walcz z nudą i monotonią, bo one zbijają pasję, tłumią swobodę myśli i działań.

„Nagradzaj” – motorem mobilizującym do dalszej pracy i wysiłku jest sukces, poczucie własnej wartości.

„Dbaj o harmonię” – myśląc nie tylko o rozwoju umysłowym, ale i emocjonalnym swojego ucznia.

„Stwórz przyjazną atmosferę” – pamiętaj, że najefektywniej uczy się w atmosferze akceptacji, życzliwości, zrozumienia i wsparcia¹²

Wiele dzieci zdolnych oczekuje na pomoc ze strony nauczyciela. Nauczyciel musi najpierw dokładnie poznać potrzeby dziecka. Dopiero potem można przejść do działań mających na celu poszerzenie jego intelektu. Należy ustalić z dzieckiem i rodzicami plan działania. Nauczyciel powinien zaproponować jakąś metodę pracy z takim dzieckiem, wspólnie powinni dobrać odpowiednie techniki nauczania, które będą najbardziej dla dziecka odpowiednie. Stworzenie dogodnych dla rozwoju dziecka warunków musi nieustannie iść w parze z odpowiednim motywowaniem go do dalszej pracy, docenianiem samodzielności i oryginalności jego myślenia, skupianiem się nie tylko na efektach, ale i na przebiegu jego pracy. Trzeba nieustannie podnosić poziom zadawanych uczniowi zadań, aby były dla niego wyzwaniem intelektualnym, oczywiście zgodnie z jego możliwościami, zawsze stawiać przed jego oczami cele, przypominać o sensowności podejmowanego przezeń trudu, oceniać i nagradzać jego osiągnięcia. Praca dydaktyczna z uczniem zdolnym może być organizowana w różnorodnych strukturach organizacyjnych. Mogą to być specjalne szkoły dla dzieci wybitnie zdolnych, specjalne programy, indywidualne toki pracy, a także wielopoziomowe nauczanie w klasach.

Forma ta pozwalająca precyzyjnie dostosować tempo uczenia się oraz dobrać treść nauczania. Indywidualny tok nauczania pozwala zaliczać materiał w dowolnym czasie. Jest również możliwe uczenie się treści programowych z różnych przedmiotów w różnym tempie, np. szybsze tempo przedmiotu, którym się dziecko interesuje i z którego wykazuje szczególne utalentowanie, a pozostałe przedmioty realizowane zgodnie z programem. Kolejną metodą są tak zwane klasy półroczne, czyli semestralne. Dzieci mają możliwość opanować materiał rozłożony na cały rok w normalnym toku nauczania, w ciągu pół roku. Czyli po upływie dwóch semestrów zrealizują materiał z dwóch lat. Istnieje też ewentualność przyjmowania do szkoły młodszych dzieci, które choć nie osiągnęły wymaganego do rozpoczęcia nauki wieku, to jednak wykazują się gotowością szkolną.

Zajęcia pozalekcyjne pozwalają nauczycielowi lepiej uczniów poznać. Zauważa wtedy dokładnie, jakie mają zdolności i predyspozycje. Wspólna praca nauczyciela i ucznia oparta na zasadach partnerskich przynosi wiele korzyści. Zwiększa zainteresowanie uczniów przedmiotem, co podnosi ich efektywność na lekcjach.

¹² G. Łabędzka, *Uczeń zdolny w szkole*, [w:] Dyrektor Szkoły, 2005, nr. 2, s. 51.

Równie atrakcyjną formą mogą być spotkania w kole zainteresowań. Podczas spotkań można wyposażyć ucznia zdolnego w większy zakres wiedzy, umożliwiając mu uzyskanie wiedzy o wyższym poziomie trudności, a w końcu – co wydaje się mieć największe znaczenie – kształtować u niego umiejętności twórczego myślenia oraz oryginalnego działania. W działaniu takiego koła powinny zostać uwzględnione indywidualne zamiłowania uczniów. Pracy koła potrzebna jest swoboda, samodzielność, właściwy klimat, dyskretne kierowanie przez nauczyciela rozwojem ucznia, jego zdolnościami i zainteresowaniami. Coroczne zakończenie zajęć koła można przygotować w formie spotkania towarzyskiego połączonego z wręczeniem dyplomów i nagród. Zazwyczaj takie wzmacniają więź między prowadzącym a uczniami i są dodatkowym czynnikiem motywującym¹³

Sposobami pracy z uczniem zdolnym podczas zajęć są: praca w grupach o podobnym poziomie uzdolnień, gdzie zadawane są zadania trudniejsze dla grup zdolniejszych; praca w grupach, w których uczniowie uzdolnieni pełnią rolę liderów, a praca może być formą konkursów.

Przed nauczycielem, który zdecydował się pracować z uczniami zdolnymi stoi bardzo wiele problemów. Pierwszym z nich są – rodzice. Rodzice często przerzucają na dziecko swoje niespełnione marzenia, aspiracje. Staje się to powodem wygórowanych wymagań wobec niego. Rodzice chcą czasem widzieć swoje dziecko bardziej utalentowane niż ono w rzeczywistości jest. Dostarcza to nauczycielowi wielu kłopotów, gdyż wymagają oni, by poświęcał ich dziecku największą uwagę, traktując go jako dziecko wybitne. Kolejnym znaczącym problemem jest to, iż nauczyciel pośród wielu obowiązków musi znaleźć czas na opracowanie konkretnego planu i programu pracy.

Do wymienionych problemów, dochodzi jeszcze szereg innych trudności, także finansowych, z którymi zmagają się nauczyciele.

4. Cechy nauczyciela ucznia zdolnego

Kształcenie uczniów zdolnych wymaga przede wszystkim odpowiednio przygotowanych do pracy z takimi uczniami nauczycieli. Niestety, zbyt często zdarza się, że uczniowie tacy są zauważeni zbyt późno lub wcale.

Cechą charakterystyczną nauczycieli uczniów zdolnych jest ogólny personalizizm. Dotyczy on nie tylko, ale również, kompetencji psychologicznych pozwalających na zrozumienie ucznia. Ponadto posiadają wybitną inteligencję, są bardzo twórczy. Nauczyciele ci mają poczucie misji, rozwiniętą empatię, dostosowują programy do indywidualnych potrzeb dzieci, potrafią zauważyć postępy uczniów oraz czerpać satysfakcję z ich sukcesów. Zapewniają podopiecznym poczucie bezpieczeństwa, a jednocześnie stawiają im wysokie wymagania. Mają oni bowiem wysokie standardy kształcenia, zachęcają do perfekcyjnego wykonywania zadań, cenią twórczość ekspresyjną uczniów.

¹³ A. Chaber-Dądała, Dzieci zdolne wymagają troski, [w:] Edukacja i Dialog, 2004, nr 9, s. 28.

Nauczyciel ucznia zdolnego jest jego pierwszym uczniem, motywuje go do uczenia się, jest obiektywny w ocenianiu. Bardzo ważnym elementem jest również, by nauczyciel potrafił zachować odpowiednie relacje z uczniem. Ważnym elementem prawidłowych relacji nauczyciel – uczeń powinno być przekonanie dziecka zdolnego, że do nauczyciela można mieć zaufanie, że zależy mu na sukcesach jego wychowanków, że będzie ich zawsze wspierał w rozwoju¹⁴

Zdarza się, że nauczycielowi jest niełatwo spełnić te wymagania. Uczeń zdolny może zagrozić autorytetowi nauczyciela względem klasy. Czasami już w gimnazjum wykazuje, w niektórych dziedzinach, większy poziom wiedzy, niż nauczyciel, co może prowadzić do lęku nauczyciela, o utratę pozycji i represji wobec ucznia.

5. Podsumowanie

Praca z uczniem zdolnym to przyjemna, ciekawa, absorbująca, a zarazem trudna działalność. Pochłania ona dużo czasu, bo uczeń zdolny wymaga dużo więcej uwagi i pracy, inwencji i zaangażowania ze strony nauczyciela. Jednak współpraca może być korzystna dla obu stron. Nauczyciel dzięki pracy z uczniem zdolnym może rozwijać swój talent pedagogiczny, zdobywać wiele nowych doświadczeń i korzyści zawodowych. Uczeń natomiast odpowiednio motywowany przez nauczyciela wierzącego w jego siły, dostarczającego mu wiele wsparcia może nie tylko odkryć własne zdolności, ale również nauczyć się je wykorzystywać¹⁵

Potrzebne jest więc stworzenie szczególnej, dobrej atmosfery, aby obdarzeni zdolnościami i talentami mogli je jak najlepiej rozwijać.

Praca z uczniem zdolnym nie powinna ograniczać się tylko do stymulowania rozwoju poznawczego oraz emocjonalnego czy społecznego. Kształcenie uczniów zdolnych nie może być jednostronne, ani skupiać się na jednym obszarze, w którym uczeń wykazuje wysoki poziom uzdolnienia. Istotne jest, aby rozwój wychowanka odbywał się w sposób wszechstronny i harmonijny¹⁶

Podczas lekcji warto stosować różne formy aktywności i dostosować je do różnych stylów uczenia się uczniów (wzrokowcy, słuchowcy, kinestetycy), co w znacznym stopniu może się przyczynić do zwiększenia efektywności pracy.

Aby praca z uczniem zdolnym zakończyła się sukcesem, musi być spełnionych kilka warunków dotyczących nauczycieli oraz uczniów:

NAUCZYCIEL – powinien być zainteresowany zdolnościami uczniów i pracą z nimi; poświęcać swój wolny czas na przygotowanie i organizację zajęć; starać się poznać i uwzględniać w nauczaniu zdolności, umiejętności, sprawności i specjalne zainteresowania uczniów.

Z kolei ZESPÓŁ UCZNIOWSKI – nie może być zbyt liczny – przekraczać 30 osób; musi mieć w swym składzie tylu uczniów zdolnych, aby można było w jego

¹⁴ W. Limont, *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*, Warszawa 2005.

¹⁵ A. Chaber-Dądała, *Dzieci zdolne wymagają troski*, [w:] *Edukacja i Dialog*, 2004, nr 9.

¹⁶ I. Borzym, *Uczniowie zdolni*, Warszawa 1979, s. 214.

obrębie tworzyć grupy pracy; konieczny jest również indywidualny nadzór nad nauką uczniów, dlatego ważne jest, aby kilku uczniów współpracowało w zakresie z nauczycielem¹⁷

Tak więc przed każdym nauczycielem stoi ogromna odpowiedzialność od dostarczenia ucznia zdolnego do odpowiedniego kierowania jego rozwojem. Poznanie dziecka, umiejętność wykrycia zdolności i właściwe ich rozwijanie, to zadanie niełatwe. Każdy uczeń jest indywidualnością, a zwłaszcza uczeń zdolny, dlatego tak istotne jest wspomaganie jego możliwości. Wyzwolenie ich w uczniu jest misją dla nauczycieli potrafiących się zaangażować w proces kreowania człowieka wyjątkowego¹⁸

¹⁷ T. Gizda, Sytuacja dzieci uzdolnionych w grupie przedszkolnej, *Nauczanie Początkowe*, 2003/2004, nr 3, s. 18.

¹⁸ J. Banar, Uczeń idealny a uczeń twórczy w percepcji nauczyciela wczesnej edukacji, [w:] *Nauczanie Początkowe*, 2009/2010, nr 9, s. 20.